

GRONDLIJNEN IN DE LITURGIE

Ds. R. D. Anderson, laatst aangepast 12 september 2012

Wat is “liturgie”? Het woord “liturgie” is afkomstig uit het Grieks en verwijst in de Bijbel naar de priesterlijke eredienst. Wij gebruiken dit woord voor de orde van de eredienst en dat is ook niet zo gek. De brief aan de Hebreeën maakt duidelijk dat wij als Christus’ kerk een “feestelijke en plechtige vergadering der eerstgeborenen” zijn, die, als het ware, buiten de troonkamer van de HERE staan om dienst te doen. Eerstgeborenen zijn niets anders dan priesters, en dat zijn wij in Christus, onze *hogepriester*. Hij staat binnen de troonkamer dienst voor ons te doen bij zijn Vader. Wij staan buiten, net zoals de priesters vroeger, zijn eredienst te verzorgen (zie Hebr. 9–10, 12:18-24).

Het is goed om over deze eredienst, deze “liturgie,” na te denken. Zijn wij bewust bezig met Gods liturgie onder de erediensten? Laten wij onze gedachten daardoor bepalen? Het is de bedoeling van deze stencil om ons bewust-zijn in de liturgie van de eredienst te stimuleren. Het is toch één van de meest belangrijke dingen die wij in dit leven doen! En het is ook het wezenlijke van wat ons samenbindt. Samen de eer en de dank aan onze drieënige God geven.

Als inleiding wil ik een aantal grondlijnen, dat bij onze Gereformeerde liturgie hoort, neerzetten. Wij beginnen met enkele uitgangspunten, die in de belijdenisgeschriften samengevat zijn. Ten eerste, dat God zijn eigen eredienst behoort te bepalen. Ten tweede, dat er een fundamentele continuïteit bestaat tussen de eredienst van het Oude en Nieuwe Testament. Daarna bekijken wij de structuur van de liturgie van de oudtestamentische tempeldienst. Alvorens na te denken over de toepassingen daarvan voor onze eredienst, gaan wij eerst de verbindingen en de verschillen bezien tussen de eredienst van de Joodse synagogen ten tijde van onze Here Jezus, en die van zijn eigen kerken.

God bepaalt de elementen van zijn liturgie

Als Gereformeerden belijden wij dat het God is die in zijn Woord bepaalt hoe wij Hem behoren te vereren. Dit is niet iets dat Hij aan ons overlaat. De juiste verering van God wordt in de Schrift zeer belangrijk geacht omdat zijn heiligheid in geding is (verg. Lev. 10:1-7). De Schrift vermaant ons tegen “eigendunkelijke godsdienst” (Kol. 2:23), dat wil zeggen, verering van God naar onze eigen ideeën en regels. Gods regels moeten voor ons voldoende zijn.

Dit verklaart ook het verschil dat aan het licht kwam in de tijd van de Reformatie tussen Gereformeerden en Luthersenen wat de grond-elementen van de eredienst betreft. De Luthersenen zeiden: wat God niet verboden heeft is toelaatbaar en daarmee werd een aantal elementen uit de roomse eredienst intact gelaten (zoals de biecht etc.). De Gereformeerden onderscheidden zich daartegen door te zeggen: wat God niet geboden heeft is verboden. Onze Heidelbergse Catechismus verwoordt dit principe als volgt (v/a 96):

Wat eist God in het tweede gebod?

Dat wij God ... op geen andere wijze vereren dan Hij in zijn Woord bevolen heeft.

Dit is het principe waarmee wij te werk behoren te gaan als wij vanuit de Schrift willen leren hoe God vereerd wil worden.

Nu is het wel zo dat God ons geen kant en klare liturgie gegeven heeft in de Schrift. Wij hebben dus wel wat vrijheid bij de invulling van de eredienst. Toch heeft God alle nodige *elementen* van zijn eredienst in de Schrift kenbaar gemaakt. Een samenvattende lijst van de meest belangrijke elementen vinden wij in Zond. 38 van de catechismus:

Wat gebiedt God in het vierde gebod?

... dat ik vooral op de sabbat, dat is op de rustdag, trouw tot Gods gemeente zal komen om

- Gods Woord te horen,*
- de sacramenten te gebruiken,*
- God de Here publiek aan te roepen en*
- de armen christelijke barmhartigheid te bewijzen.*

Hier komen de vier elementen naar voren van prediking, sacramenten (doop en Avondmaal), bidden, en de diaconale collecte.

De continuïteit van Gods eredienst in Oud en Nieuw Testament

Maar hoe worden deze elementen eigenlijk bepaald? Zij worden bepaald vanuit Gods openbaring tot ons in heel zijn Woord, dat wil zeggen, zowel het Oude als het Nieuwe Testament. De nieuwtestamentische kerk is de voortzetting van Gods kerk in het Oude Testament (zie bijv. Rom.11). Dit principe van *continuïteit* geldt ook voor de officiële belegde erediensten. Echter bij de *toepassing* van Gods wet in het Oude Testament moeten wij wel rekening houden met grote veranderingen. Christus' komst en zijn lijden en sterven voor onze zonden betekenen dat al de schaduwachtige wetten, die dit weerspiegelden, niet meer *letterlijk* van toepassing zijn. Wij hebben hun realiteit in Christus. Wij brengen geen lammeren meer naar de kerk om geslacht te worden. *Christus* is ons paaslam (1 Kor. 5:7). Wij hebben geen priesters meer om het evangelie der verzoening te bedienen. *Christus* is onze enige hogepriester. De schaduwachtige wetten vallen dan weg. Wat moet je met een schaduw, als je de echte persoon ogen krijgt? Dit wordt als volgt onder woorden gebracht in onze Geloofsbelijdenis art. 25:

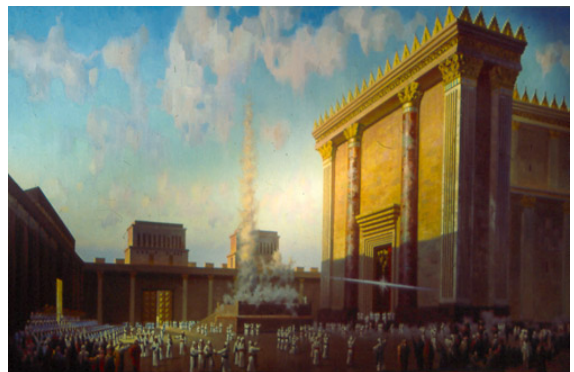
Wij geloven dat de schaduwachtige eredienst van het oude verbond en de gebruiken¹ die door de wet waren voorgeschreven, met de komst van Christus hebben afgedaan en dat zo aan al deze schaduwen een einde is gekomen. Daarom moeten de christenen die niet langer handhaven. Toch blijft voor ons de waarheid en de inhoud ervan in Christus Jezus, in wie zij hun vervulling hebben.

Wel maken wij nog gebruik van de getuigenissen uit de Wet en de Profeten, om ons in het Evangelie te bevestigen en ook om overeenkomstig Gods wil ons leven in alle eerbaarheid in te richten tot zijn eer.

Toch zijn de elementen en *niet*-schaduwachtige regels van de oudtestamentische eredienst nog steeds van toepassing, zoals de belijdenis in de laatste zin benadrukt. Krachtens Leviticus 23:3 komen wij nog bijeen elke (christelijke) sabbatdag om de Here te dienen in "heilige samenkomst." Uit het Oude Testament leren wij dat bidden, schuld belijden, psalmzingen en ook de lezing en uitleg van Gods Woord allemaal erbij horen. Uit het Nieuwe Testament leren wij dat sommige dingen, vanwege de komst van Christus, veranderd zijn, bijvoorbeeld, in plaats van de besnijdenis hebben wij de doop, in plaats van offermaaltijden hebben wij het avondmaal.

De structuur van de liturgie in het Oude Testament

Er valt ook veel te leren van de structuur van de liturgie van openbare erediensten in de tempel van onze Here ten tijde van het Oude Testament. Zo'n eredienst bestond uit drie delen. Voorafgaand aan de eredienst echter lijkt er vaak een ingangsliturgie te zijn geweest. Dit mogen wij vaststellen uit psalmen zoals 15 en 24 en ook uit Jesaja 33:13-16. Op een vraag gesteld door degenen die gekomen zijn voor de eredienst ("Here, wie mag verkeren in uw tent?") wordt door de Levieten antwoord gegeven ("Hij, die onberispelijk wandelt ..."). Andere psalmen, zoals het gebed uit nood van psalm 5 refereren aan deze ingangsliturgie (v.8 vv.). Wij zien hier dat niet alleen rituele reinheid nodig was om Gods heiligdom binnen te gaan, maar ook een leven dat de vrucht van het geloof draagt. Niet ieder die "Here, Here" riep mocht zomaar binnengaan en deelnemen aan het sacrament van de offerdienst. Eenmaal binnen mocht de offeraar deelnemen aan de eredienst die, zoals gezegd, bestond uit drie delen. Deze eredienst kan als volgt samengevat worden (hoofdzakelijk n.a.v. het voorbeeld in 2 Kron. 29:25-36²):

Deel een: De offerdienst

Terwijl de gemeente zich neerbuigt worden de voorgeschreven offers op het altaar geofferd (het vlees van de vredeoffers wordt geplaatst boven op dat van de brandoffers, samen met hun bijbehorende

¹ Het woord "gebruiken" heet in de oorspronkelijke tekst "figuren," d.w.z. symbolen van de wet. Hier wordt "schaduwachtige gebruiken" bedoeld, verg. Heid. Cat. v/a 19.

² De zondoffers die koning Hizkia gebracht had vóór het brengen van de brandoffers (2 Kron 29:20-24) zijn hier een bijzonder geval voor het reinigen van de gemeente na haar collectieve zonde van het verwaarlozen van Gods openbare eredienst, zie Num 15:22 v.

graanoffers en plengoffers). Dit wordt begeleid door de priesters op de trompetten en de Levitische koren, die zingen met de begeleiding van hun eigen muziekinstrumenten. Zodra de offers gebracht zijn buigen zich ook de koning en zijn officieren. In dit deel van de eredienst, naar aanleiding van de gebrachte offers, zal de dienstdoende priester de priesterlijke zegen hebben uitgesproken over de gemeente (zie Lev. 9:22-23; Num. 6:22-27).

Deel twee: De lofdienst en dienst des Woords

De Levitische koren zingen lofliederen uit de profetische psalmbundels. Bovendien buigen zij zich ook neder voor God. De gemeente doet mee met haar gezamenlijke “amens” en waarschijnlijk ook met gezamenlijke lofliederen. Gedurende dit deel van de liturgie lijkt er ook voor de Levitische profeten gelegenheid te zijn geweest het volk te leren door middel van solo psalmen (bijv. Ps. 78). In dit deel van de liturgie zal de dienst des Woords plaats gevonden hebben, zoals bijvoorbeeld omschreven in Nehemia 8:4-8 (zie beneden). Deze dienst des Woords vond plaats vóór het derde deel van de eredienst, namelijk, het brengen van persoonlijke offers, die leiden tot de heilige maaltijden (verg. Neh. 8:9-12).

Deel drie: Persoonlijke eredienst en heilige maaltijden

Persoonlijke offers worden gebracht, die het vlees voor de heilige maaltijden verschaffen. Dit vlees komt van de vredeoffers, die door de offerende families gegeten worden binnen de tempelhoven. De persoonlijke offers worden begeleid door het zingen van de offeraars terwijl zij om het altaar heen lopen (verg. Ps. 26:6-7). In sommige gevallen wordt er ook gebruik gemaakt van beurtzang samen met de Levitische koren, en mogelijk ook de dienstdoende priester. Wij behoren deze “persoonlijke offers” op te vatten als offers die meestal gebracht worden door uitgebreide familiekringen. De familiehoofden zullen de offerdieren formeel aangeboden hebben.

Dezelfde dieldeling zien wij ook in de eredienst omschreven in Exodus 24:1-11 waar eerst offers gebracht worden (deel een), daarna gelezen wordt uit het boek van het verbond (deel twee), en tenslotte een heilige maaltijd gehouden wordt (deel drie).

Wat de gang van zaken bij de dienst des Woords betreft (onder deel twee), is de omschrijving van dit deel van de eredienst in Nehemia 8:5-9 verhelderend. In vers 5 wordt uitgelegd hoe de Schriftgeleerde Ezra op een houten verhoging staat met verschillende leiders van de gemeente aan zijn rechter en linkerzijde. Wij kunnen denken aan de predikant op de kansel met de ambtsdragers aan weerskanten. De omschrijving van dit deel van de dienst bevat de volgende elementen:

- het boek van Gods Woord wordt plechtig in het openbaar geopend
- het volk gaat op dit teken staan
- Ezra spreekt een lofprijzing over God uit
- het volk heft de handen omhoog en roept gezamenlijk uit “Amen, amen.”
- het volk knielt en buigt zich neer met het gelaat naar de aarde (een teken van nederige afhankelijkheid)
- Ezra en de Levieten geven het volk onderricht in Gods wet in duidelijke taal³

De hierop volgende verzen maken melding van het volgend (derde) deel van de eredienst, namelijk, het houden van een feestmaal (n.a.v. de daarvoor gebrachte vredeoffers). Elke familie zal naar een priester gegaan zijn om een deel van het vlees, dat als vredeoffer opgeofferd aan de Here was, te ontvangen. Deze maaltijden waren de offermaaltijden van het Oude Testament en moesten in een heilige plaats (d.w.z. in de tempelhoven) gegeten worden door aanbidders, die ritueel rein waren. Deze maaltijd is, in onze eredienst, de viering van het heilig Avondmaal op basis van Christus’ offer voor onze zonden aan het kruis. De zorg voor de armen hier (v.10) is ook de oorsprong van de collecte bij Avondmaalsviering, een praktijk die teruggaat naar het begin van de vroegchristelijke kerk toen bij de Avondmaalsviering extra voedsel meegenomen werd dat uitgedeeld werd aan de armen.

³ Het is de moeite waard om na te denken over de vraag of de informele manier waarop dit onderwijs geschiedt (vele Levieten die zich onder het volk tegelijkertijd verspreiden) enige rechtvaardiging geeft voor een vorm van kindernevendienst.

De verhouding van de nieuwtestamentische kerk tot de Synagoge

Wij moeten kort de verhouding tussen kerk en synagoge bespreken, want uit het Nieuwe Testament zelf lezen wij dat de vroegste kerken niets anders zijn dan een afscheiding van Joodse synagogen. In de dagen van Christus waren Joodse synagogen door heel de wereld te vinden. Zij waren de plaatselijke gemeenten van Joden en bekeerde heidenen (“godvrezenden”), die elke sabbatdag krachtens Leviticus 23:3 bij elkaar kwamen voor de “heilige samenkomst.”

Na Pinksteren werden de Joodse synagogen door heel de wereld nog steeds als ware kerken van God beschouwd. Om deze reden gingen de apostelen daartoe om de gekomen Christus aan hen te verkondigen. De apostel Paulus ging altijd door al zijn reizen *eerst* preken in de plaatselijke synagoge en, alleen als deze de Christus niet wilde aanvaarden, ging hij naar de heidenen. Op dat moment kwam er een afscheiding en kon de plaatselijke synagoge niet langer als ware kerk van God beschouwd worden. Gelovige Joden moesten zich van de ongelovig geworden synagoge scheiden om, onder leiding van de apostel, een nieuwe gemeente van Christus te stichten (zie bijv. Hand. 18:4-8). Deze procedure had het effect dat elke nieuw gestichte gemeente een kern van bekeerde Joden en heidense godvrezenden had (verg. Hand. 13:43; 14:1; 17:4, 10-12; 18:7-8, 19-21, ‘godvrezenden’ waren heidenen, die bij de synagoge gehoord hadden). Elke gemeente van Christus had dus een kern van mensen, die de Schriften kende, en gewend geraakt was met de wekelijkse eredienst. Paulus verwachtte veel kennis van het Oude Testament onder de jonge gemeenten zoals een passage als 1 Korintiërs 10:1-13 duidelijk maakt.

De eredienst van de Synagoge

Hoewel er uit de oudheid geen echte liturgie van een Joodse synagoge overgebleven is, weten wij toch redelijk veel hiervan uit verschillende bronnen.⁴ De synagogedienst begon vroeg op de sabbatdag, gewoonlijk net voor zonsopgang. De “synagoge-leider” (*archisynagogos*) was verantwoordelijk voor de liturgie. De oudsten zaten vooraan in een halve cirkel met hun gezichten richting gemeente. De dienst bevatte de volgende elementen:

- Lofprijzingen aan God
- Belijdenis van het geloof (genoemd *sjema*)
- Zegen van God aan het volk (slechts als een priester aanwezig was)
- Aanhoren van de 10 geboden
- Schriftlezingen van de wet en de profeten⁵
- Psalmzingen en waarschijnlijk ook andere liederen⁶

De dienst kon tot ongeveer 12 uur ’s middags duren.⁷

De eredienst van de nieuwtestamentische kerk

Zoals boven aangegeven waren de eerste kerken eigenlijk niets anders dan synagogen die Jezus als de Christus aanvaardden. Hun liturgie zal daarom grotendeels gelijk gebleven zijn aan die van de synagoge. Deze liturgie bevatte al de basis-elementen van de oudtestamentische eredienst, die niet specifiek met de tempel te maken hadden (zie de lijst hierboven). Deze elementen kregen ook een plaats in de eredienst van de christelijke kerken.

4 De belangrijkste bronnen zijn Philo, Josefus, de Misjna, en de Tosefta.

5 De synagoge-leider moest mannen uit de gemeente kiezen om te lezen. Verschillende bronnen geven aan dat voorrang gegeven werd aan rabbi’s, priesters en oudsten. De lezers (er was gewoonlijk meer dan een) moesten staan, een lofprijzing aan God uitspreken, en de Schriftpassage in het Hebreeuws lezen terwijl een vertaler naast hem de passage in de volkstaal vertaalde. De lezer kreeg dan gelegenheid om te zitten en de betreffende passage uit te leggen voor de gemeente. In Luk. 4:16-22 zien wij Jezus hiervan gebruikmaken. In Hand. 13:15-41 maakt Paulus gebruik van een uitnodiging door de synagoge-leider aan de gemeente om te lezen en een stichtelijk woord te spreken.

6 Er is weinig bewijs voor het zingen. De Talmud zegt dat na de verwoesting van Jeruzalem in 70 na Christus, er geen zingen meer in de synagogen mocht zijn als teken van rouw.

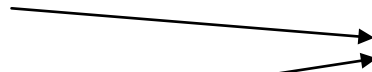
7 Zie S. Safrai, “The Synagogue,” in *The Jewish People in the First Century*, ed. S. Safrai et al. vol. 2. *Compendia Rerum Iudaicarum ad Novum Testamentum* (Assen: Van Gorcum, 1987) 922. Philo (*Hypoth.* 7,13) spreekt van synagogendiensten die doorgingen tot laat in de dag (**deil h** verwijst hier naar ‘dag’ niet ‘middag’) verg. Jos. *Apion* 1,209. Ook heidense offerrituelen begonnen bij zonsopgang en duurde tot in de middag, zie John Scheid, *An Introduction to Roman Religion*, vert. J. Lloyd (Bloomington: Indiana University Press, 2003) 80vv.

Dit wil echter niet zeggen dat het karakter van de plaatselijke kerk van Christus hetzelfde is als dat van de oudtestamentische synagoge. Na Pinksteren was de betekenis van de tempel in de heilsgeschiedenis ten einde. De sacramenten van de tempeldienst (de rituele wetten, die uitlopen op de dierenoffers) waren afgedaan, maar Christus' gemeenten kregen nieuwe sacramenten (= symbolen) in de doop en het Avondmaal. Joodse synagogen mochten geen sacramenten vieren in hun eredienst. Die waren alleen voor de tempeldienst bestemd. Maar in de nieuwe bedeling in Christus neemt de plaatselijke kerk de functie van de tempeldienst over. Daarom wordt de plaatselijke gemeente in 1 Korintiërs 3:16 ook "Gods tempel" genoemd (de "gij" is meervoud). Wij zijn de priesters die de eredienst verzorgen buiten de heilige kamer van de hemelse tempel.

Oude Testament

Tempel (sacramenten)

Synagoge (woord en gebed)

Nieuwe Testament

Christelijke gemeente (deel van hemelse Tempeldienst)

Als vanzelfsprekend mag ook gelden dat de jonge gemeenten van Christus de al bestaande elementen van eredienst een nieuwe invulling gaven. De lofprijzingen, bijvoorbeeld, waarmee alle diensten begonnen, werden lofprijzingen aan de Vader voor zijn verlossingswerk in zijn Zoon Jezus (zie 2 Kor. 1:3-4; Efez. 1:3-14; 1 Petr. 1:3-4).

De Gereformeerde liturgie geworteld in de Schrift

Zoals bij het begin aangegeven werd, moet onze eredienst door God bepaald worden. Dit gegeven wordt in de belijdenis benadrukt en komt tot uiting in de grondlijnen van onze liturgie. Ook onze liturgie valt in drie delen. Laten wij ze kort langgaan:

Het begin: Lofprijzing

Zoals bij alle erediensten in de Bijbel, na de beginwoorden van groet en afhankelijkheid betuigen (votum), breekt de gemeente uit in gejubel. De eerste psalm (of gezang) behoort daarom zeker een lofzang te zijn. Let u daarbij op?

Deel een: De weg van verzoening

Vervolgens komt de weg van verzoening waar in het Oude Testament dierenoffers voor de hele gemeente gebracht werden. Ons paaslam is al aan het kruis geslacht. Maar op basis daarvan is het eerste gebed van de eredienst een gebed met een accent op vergeving van zonden en reiniging door het bloed van Jezus. Soms wordt de lezing van Gods wet vooraf een plaats gegeven. Dan functioneert de wet als herinnering aan de noodzaak om verzoening met God vanwege onze zonden.

Deel twee: De lofdienst en dienst des Woords

In dit deel van onze eredienst krijgen wij de Schriftlezingen, de preek, en ook verwante psalmen en gezangen. Als de wet na de preek gelezen wordt valt het ook onder dit deel van de eredienst als regel voor onze dankbaarheid. De belijdenis van ons geloof hoort hier ook nog bij.

Deel drie: Persoonlijke eredienst en heilige maaltijden

Omdat onze eredienst niet meer gecentraliseerd in één lokaal hoeft te zijn (zoals in de tempel te Jeruzalem) zijn wij niet zo gedwongen om in kleine groepjes uit elkaar te gaan. De plaatselijke gemeente van Christus is één familie van broers en zussen in Hem, die samen het lichaam van Christus ter plaatse vormen. Daarom doen wij ons best om de viering van het Avondmaal één geheel te laten blijven, al moeten wij toch verschillende "tafels" gebruiken. Wanneer geen Avondmaal gevierd wordt hoort toch de voorbede voor verschillende broeders onder dit deel van de eredienst, zoals vroeger men bij de persoonlijke offers, in voorbereiding op de offermaaltijd, hun persoonlijke verzoeken aan de Here mochten laten brengen.

Bepaalde elementen uit onze liturgische praktijk

In onze eigen kerken kennen wij enkele vaste elementen die een korte uitleg verdienen.

Votum

Het votum kennen wij als de uitspraak van de woorden uit Psalm 124:8, *Onze hulp is in de naam van de HERE die hemel en aarde gemaakt heeft*. Dit gebruik heeft een tamelijk ingewikkelde geschiedenis. Het woord “votum” is eigenlijk Latijn. Het betekent in dit verband niets anders dan “gebed” en dit geeft iets aan van de oorsprong van het gebruik. In de Middeleeuwen was het gewoonte geworden om een bepaald bijzonder gebed te beginnen met deze laatste woorden van Psalm 124. Het was toen een soort consistoriegebed. De priester en de misdienaars moesten het opzeggen voordat de eredienst begon. Bij de Reformatie werd dit gebed overgenomen in de eredienst. In de begintijd van onze Gereformeerde kerken werden de eerste woorden van dit gebed (Ps. 124:8) gebruikt net vóór de preek. Het lange gebed, dat bij de Rooms Katholieken ermee gepaard ging, werd achterwege gelaten. Eigenlijk is het dan al geen “gebed” meer, geen echte “votum” (latijn voor “gebed”), maar een belijdenis van afhankelijkheid, die de hele gemeente op dat moment maakt.

Pas later werd het gewoonte om deze woorden helemaal aan het begin van de eredienst te zetten. Wanneer deze woorden aan het begin van de eredienst gezegd worden, krijgen zij het karakter van een acclamatie. Dan betuigen wij met zijn allen dat *onze hulp* van niemand anders komt dan van de God van hemel en aarde. Wij kunnen het votum vergelijken met de woorden van Jozua: “In ieder geval zullen ik en mijn familie de HEER dienen.”

Het idee dat je per se een eredienst moet beginnen met een zogenaamd “votum” is dus niet afkomstig uit de Bijbel. Maar een eredienst moet je wel ergens beginnen en een belijdenis van onze afhankelijkheid aan de HERE is zeker in een eredienst niet ongepast. Ondanks de vreemde geschiedenis van het gebruik van deze woorden in de eredienst, mogen wij ze best gebruiken. De HERE legt ze eigenlijk zelf ons in de mond in deze Psalm! Daarom is het zeker ook niet ongepast dat wij als gemeente deze woorden samen zingen aan het begin van de dienst. Het is *onze* belijdenis van *onze* afhankelijkheid aan de HERE en niet een privé gebed of belijdenis van de voorganger!

Zegengroet

In de vroege kerk was het gewoonte geworden dat de voorganger en gemeente, zodra hij de kansel beklom, elkaar zouden begroeten. Naar aanleiding van de wederzijdse groet in Ruth 2:4 zei de voorganger: *Vrede zij u*. Dit werd beantwoordt door de gemeente met de woorden: *en met uw geest*.⁸ De praktijk is na de Reformatie gebleven, alhoewel in onze eigen kerken de gemeente geen respons geeft. Wij gebruiken christelijke groetformules die de apostelen in hun brieven uitspreken. De zegengroet is daarom in wezen niets anders dan de groet van de voorganger aan de gemeente. Hij wenst de gemeente Gods zegen toe. Dit feit pleit eigenlijk voor het plaatsen van de zegengroet vóór de kanselmededelingen!

In tamelijk recente tijden is het gewoonte geworden de zegengroet uit te leggen als de groet van God aan de gemeente, uitgesproken door de voorganger. Deze theorie vindt geen directe fundering uit de Bijbel of de kerkgeschiedenis. Het is een (verkeerde) toepassing van het op zich correct idee dat de eredienst een wisselgesprek is tussen de Here en de gemeente.

Zegen

In de vroegchristelijke kerk werd een zegen door de Avondmaalsdienaar uitgesproken bij de wegzending van het kerkvolk, in de trant van “vrede zij met u” (wel te verstaan, “vrede van God”). Het is dus, net zoals de “zegengroet,” een groet, hier in de vorm van een afscheidswoord, net zoals “dag” (d.w.z. “een goede dag [van Godswege] toegewenst”).

De uitspraak van zo’n zegenbede door een ambtsdrager heeft natuurlijk altijd iets meer dan een normaal afscheidswoord. De ambtsdrager spreekt op dat moment (in het kader van de eredienst) als afgezant van Christus. De zegen komt dan met zijn ambtelijk gezag en heeft een bepaald gewicht. Christus spreekt immers tot ons door deze persoon.

Er kan ook meer achter liggen. Wanneer men serieus een zegenbede doet uitgaan meent hij te zeggen dat het wél moet zijn tussen de betrokkene en God en dat daarom de zegen van God over die persoon gevraagd mag worden. Met andere woorden, er staat, voorzover hij weet, niets tussen de ontvangende persoon en God in de weg (bijv. niet vergeven zonde). Zo werd aan de priesters in Num. 6 opdracht gegeven Gods zegen over het volk uit te spreken, een concrete invulling van een taak die zij al eerder gekregen hadden (zie Lev.

⁸ Een omschrijving van deze praktijk komen wij voor het eerst tegen in de *Traditio Apostolica* (4,3) toegeschreven aan Hippolytus (ong. 215 na Chr.). De praktijk zelf was toen al lange tijd ingeburgerd.

9:22 vv). Dit betekent niet dat een volksgenoot nooit Gods zegen mocht wensen over iemand, verg. Ruth 2:4 (zelfs in de tweede persoon!). [Het idee dat een vervangende voorganger de zegen alleen mag uitspreken in de derde persoon heeft dan geen bijbelse wortels.] Maar dit zegen-uitspreken van de priesters behoorde tot hun taak namens God (verg. Deut. 10:8; 21:5).

Dit verklaart ook het moment wanneer de priesters in het Oude Testament de zegenuitspraak deden komen over het volk, nl., nadat de bloedriten van de offers voltooid waren en vóór dat God zijn portie nam door het branden van het vlees op het altaar (zie hiertoe Lev. 9:22 vv.). In dit opzicht is de zegenuitspraak in de oudtestamentische eredienst geen afscheidswoord. Toch is dat wel het geval in de brieven van Paulus en in de praktijk van de vroegchristelijke kerk.

In de liturgie van de kerk zijn er geen bloedriten meer omdat die eens voor altijd plaatsgevonden hebben in de kruisiging van Christus. Gods zegen blijft dan voortdurend over zijn gemeenten net zoals Christus al zegenende afscheid nam van zijn discipelen (Luk. 24:50-51). Beide aspecten vonden hier hun plaats. Christus als hogepriester sprak (en spreekt) zijn zegen uit na de bloedriten van de kruisiging, maar Hij deed dit tegelijk als afscheidsgenaar.

Daaraan mag de gemeente denken wanneer de voorganger een zegenuitspraak doet aan het eind van de dienst. Enerzijds neemt de voorganger op deze manier afscheid van de gemeente. Het is het eind van de eredienst. Anderzijds wordt de gemeente er aan herinnerd dat Christus' bloed voor hen betekent dat er niets meer tussen hen en God is en dat zij inderdaad onder Gods zegen en bescherming mogen weggaan.

Verdere literatuur

Een goed overzicht van de verschillende onderdelen van onze liturgie vind je in ...

G. van Rongen, *Zijn Schone Dienst: Studies over de Gereformeerde Liturgie* (Goes: Oosterbaan & Le Cointre, 1956)

Uitgebreide informatie over het zingen in de eredienst vanuit Bijbels perspectief vind je in mijn engelstalig artikel:

R. D. Anderson, "Singing in the Public Worship of the Church." Te raadplegen op <http://anderson.modelcrafts.eu/articles>

Zie ook voor andere liturgische onderdelen de volgende artikelen van mijn hand te vinden op: <http://anderson.modelcrafts.eu/artikelen>

—, "Het gebruik van het woord 'Amen.'"

—, "Handoplegging bij de bevestiging van ouderlingen."

—, "De plaats van de vrouw in de eredienst: 1 Korintiërs 14,34-35 overwogen."